

Week 18 - Het Spinhuis

*Om schamele meyskens, maegden en vrouwen,
't Bedelen, leeghaen en doolwegh te schouwen,
Is dit Spinhuis hier ghesticht, soo men hier sien mach,
Elck laet sich niet verveelen noch rouwen,
Uyt Charitaet hieraan de handt te houwen,
Wie weet wat hem oft de zijne noch geschien mag.*

Amsterdam was zijn tijd ver vooruit. In een tijd dat elders voor prostitutie, landloperij of bedelarij nog lijfstraffen of verbanning werden uitgesproken, sloot Amsterdam die mensen op in een tuchthuis. Daar werden ze verzorgd, zodat ze niet van honger omkwamen, en moesten ze werk verrichten waardoor ze een vak leerden en ze na vrijlating eventueel in eigen onderhoud konden voorzien. Het was voor de Republiek dan wel een nieuwtje, Engeland was ons met dit soort instelling voorgegaan. Nou moeten we die gestichten ook niet te zeer romantiseren, een pretje zal het niet geweest zijn. Het kwam neer op een gevangenis-werkplaats.

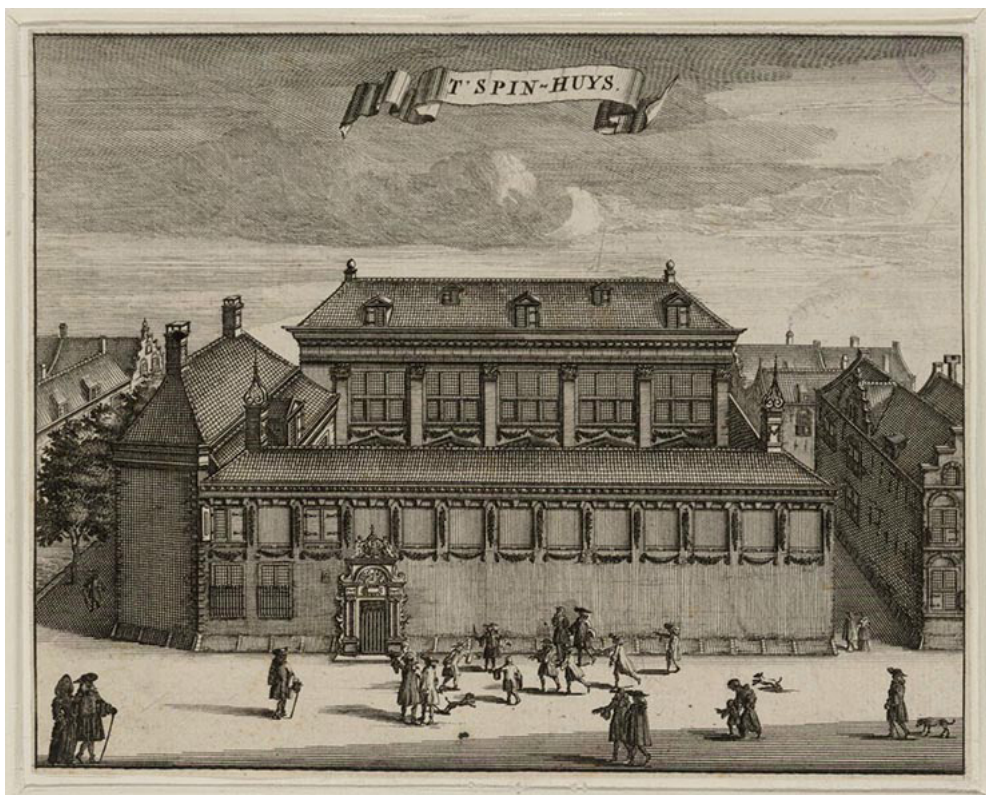
Tuchthuizen kwamen er voor mannen, het Rasphuis, en voor vrouwen, het Spinhuis. Het Rasphuis werd in 1596 gesticht op een deel van het Clarissenklooster met een toegang op de Heiligeweg. In november van datzelfde jaar werd besloten zo iets ook voor vrouwen op te richten. Het Spinhuis opende zijn deuren in 1597 in een deel van het Sint Ursulaklooster aan de Oudezijds Achterburgwal. In 1643 brandde deze behuizing tot de grond toe af door slordigheid van de tuchtelingen zelf. Er werd onmiddellijk begonnen met een nieuwbouw, zoals die vandaag nog te zien is. In de Spinhuissteeg kwam de toegangspoort van de quizfoto, met beeldhouwwerk dat aan Hendrick de Keyser wordt toegeschreven. Boven de poort staat een distichon van P.C.Hooft: *“Schrik niet, ik wreek geen quaat, maar dwing tot goet, Straf is mijn hand, maar lieflijk mijn gemoet.”*

Nadat een crimineel was gearresteerd, werd hij naar het Verbeterhuis of naar de gevangenis (boeien) gebracht, afhankelijk van de aard van het vergrijp. Daar bleef diegene tot de rechter uitspraak had gedaan. Na de uitspraak moest de gevangene zijn tijd uitzitten in een van de tuchthuizen. De leiding van de tuchthuizen was in handen van een commensaalhouder, maar de overheid controleerde streng en stelde regenten aan. De gevangenen werden door cipiers bewaakt. Er heerste strenge tucht in de tehuizen en lijfstraffen en kastijding waren niet ongewoon.

Naast de criminele vrouwen kwamen nog andere categorieën in het Spinhuis terecht. Zo was er de groep correctionele bewoners, die her-

opgevoed moesten worden. Geestelijk gestoorden, die niet 'krankzinnig' genoeg waren om in het Dolhuys opgenomen te worden, deden hun intrede. Ook kwamen er zogenaamde *geldgasten* waarvoor kost en inwoning door familieleden betaald werden. Die moesten om wat voor reden dan ook even uit de roulatie genomen worden, maar daar moest wel steeds de rechter aan te pas komen. Tot slot kwamen er behoeftigen die in ruil voor kost en inwoning werk wilden verrichten. Het was duidelijk dat alle verschillende soorten niet door elkaar konden functioneren, zonder dat de niet-criminelen schade zouden oplopen door het contact met criminelen. Er werd een driedeling in bewoners gemaakt in groepen die zo veel mogelijk apart sliepen, aten en werkten. Zo raakte de sociale zorg en het gevangeniswezen steeds meer met elkaar verweven. Daar zou in de 19de eeuw pas

een eind aan komen. Uit deze noodzaak ontstonden de aparte huizen voor deze groepen. Het Spinhuis bleef voor de zwaarder gestraften maar daarnaast kwam in 1654 het Willige Rasphuis (v/h Arme Kinderen Werkhuis), ook wel het Nieuwe Werkhuis aan de IJgracht. In 1694 werd in het Schurfthuis aan de Lijnbaansgracht, tot dan in gebruik bij het Aalmoezeniershuis, een Verbeterhuis ingericht. Het kwam in handen van een particulier. In 1718 werd dit, na klachten, van hem overgenomen. De regenten van het Spinhuis hielden op al

*Boven: Voor de kost moesten de gedetineerden vlas en wol spinnen en kaarden
Rechts: Na het inzakken van de lakenindustrie schakelde het Spinhuis over op naaien en breien.*

deze instellingen toezicht en dat bleef ook na de verhuizing van deze tehuizen naar het Nieuwe Spin- en Werkhuis in 1782.

Bestuur

Regent zijn van een instelling was in de 17de eeuw een erebaantje. Dat wil overigens niet zeggen dat het onbezoldigd was. Het bestuur van het Spinhuis werd tot 1653 gevoerd door drie, later vier regenten en twee regentessen. Nadat het Werkhuis erbij gevoegd was werd het aantal regenten op zes gebracht. Op het schilderij van Karel Du-jardin van 1669 zien we die zes regenten. Daarnaast waren er nog steeds twee regentessen, gezien het schilderij van Dirck Dircksz. van Santvoort uit 1638. Daarop zijn de twee regentessen samen met twee binnenmoeders afgebeeld.

Financiering

Het stadsbestuur bestond in de 17de eeuw uit kooplieden, niet uit sociaal bewogen politici. De financiering van de tuchthuizen en sociale instellingen was altijd een probleem en men zag het liefst dat ze zichzelf zouden bedripen. Welwillend werden een aantal stedelijke belastingen ter beschikking gesteld, namelijk accijnzen die

slijters, tabaksverkopers en drogisten inbrachten. Verder dienden de gevangenen en andere bewoners van de tuchthuizen werk te verrichten waarmee inkomsten konden worden gegenereerd. In het geval van het Spinhuis was dat spinnen voor de lakenindustrie en toen die teloor ging werd er genaaid en gebreid. Een heel bijzondere bron van inkomsten waren de entreegelden, twee stuivers, van burgers die wel eens wilden zien hoe het er toeging in de tuchthuizen. Aapjeskijken, maar dan anders!

Voeding en kleding

Het voedsel was in alle gevangenissen hetzelfde en werd door een aantal gevangenen zelf, onder bewaking, bereid:

- op zondag grauwe erwten met vlees en zout
- op maandag gort met vet en zout
- op dinsdag aardappelen met wortelen of kool, met vet, zout en peper
- op woensdag groene erwten gekookt met vet, zout en peper
- op donderdag aardappelen met wortelen of kool, met zout en peper
- op vrijdag aardappelen met stokvis, boter, zout en peper
- op zaterdag aardappelen, zoete appelen, rapen of wortelen, met zout of peper

Afhankelijk van het jaargetijde werd de keus van de groenten aan-

gepast. In principe kregen de gevangenen dus iedere zondag vlees. Dagelijks kreeg iedere gevangene ook een pond brood (de helft tarwebrood, de andere helft roggebrood) en als drank karnemelk. In het weekend was er bier.

Alle gevangenen in de tuchthuizen droegen dezelfde kleding: een linnen hemd, een buis en een broek van bruin pij-laken, een paar wollen sokken, een wollen slaapmuts, een gekleurde halsdoek en een paar klompen.

Verhuizing

Eind 18de eeuw raakten de drie instellingen overvol en aftands. In 1780 besloot de Vroedschap een groot nieuw gesticht te bouwen. Het werd groot genoeg om opnieuw alle gevangenen en patiënten samen te brengen, zij het in aparte vleugels. Het Nieuwe Spin- en Werkhuis kwam in een uithoek van de stad aan de Roetersburgwal, waar de

Li.bov: Het door het Spinhuis gebruikte lakzegel met het vers van P.C.Hooft.

Boven: Kastijding met de pantoffel. Vanachter het hekwerk kijken betalende gasten nieuwsgierig toe

grond niet te verkopen was en al een eeuw braak lag. In 1782 kon het gebouw van stadsarchitect Van der Hart betrokken worden en kon men de oude gebouwen van de hand doen. In 1849 verdwenen de criminele bewoners definitief uit het Nieuwe Werkhuis, nadat de cellulaire gevangenis aan de Weteringschans gereed gekomen was. Het Nieuwe Werkhuis veranderde in 1870 in een armenhuis en in 1933 werd het bejaardenhuis.

Het Spinhuis is blijven staan door een aaneenschakeling van nieuwe functies. In 1783 tot 1786 werden de roomse wezen uit het Maagdenhuis hier ondergebracht. De oude huizen van het weeshuis aan het Spui werden afgebroken en op dezelfde plek werd het nieuwe Maagdenhuis gebouwd. In 1787 werd het een militair logement voor de Pruisische troepen die het gezag van stadhouder Willem V kwamen herstellen. Tijdens de Franse overheersing kreeg het complex een

aantal verschillende functies naast elkaar, met als belangrijkste een extra uitdelingsplaats voor huiszittende armen. Als goede tweede werd de Stads-kousenfabriek hier gevestigd. Nog in de Franse tijd maar ook daarna waren alle stedelijke en landelijke accijnsbureaus hier geconcentreerd. In 1833 betrok de gemeentepolitie het gebouw als hoofdbureau. Die verbleef daar tot in 1941 het nieuwe hoofdbureau aan de Marnixstraat opgeleverd werd. Daarna hebben diverse gemeentediens ten van het pand gebruik gemaakt. Nu is het complex in gebruik bij de Universiteit van Amsterdam.

Boven: Het Verbeterhuis nam onaangepasten, raddraaiers en licht verstandelijk gehandicapten op. Het stond onder controle van het Spinhuis

Links: Het Nieuwe Werkhuis of Willige Rasphuis ging de vrijwillig verblijvende en niet-criminele bewoners opvangen. Zij werkten vaak voor de scheepvaart.

Er is bijna voortdurend verbouwd en verbeterd aan het Spinhuis. Op het Internet was de volgende opsomming te vinden van nog originele bouwfragmenten (zie foto rechts en hierboven):

Uit 1645 resteert een gevel van bak- en bergsteen met een kroonlijst en (over de middenpartij) een driehoekig fronton, festoenen boven de vensters der benedenverdieping en aan de Spinhuissteeg een poort. Gekoppelde Ionische zuilen tussen vleugelstukken met cartouchevormen dragen een hoofdgestel; hierboven een in een rondboog gevat marmeren reliëf, en als bekroning een gebogen fronton, waarop twee leeuw-tjes die het met festoenen versierde stadswapen flankeren; het reliëf (1607, door Hendrick de Keyser), in 1911 herplaatst (het was naar het Werkhuis overgebracht), stelt drie vrouwen voor, van welke de middelste met een roede tuchtigt, terwijl de andere spinnen en breien. Hierbij het boven al vermelde tweeregelig vers van P.C.Hooft.

Boven: Detail van de poort met het beeldhouwwerk van Hendrick de Keyser

Rechts: De gevel aan de Oudezijds Achterburgwal in 1943, even nadat de politie het gebouw verlaten had. Die had hier hoofdbureau gehouden sinds 1833.

Deze aflevering kwam tot stand door bijdragen van Anneke Huijser, Dolf van Wijngaarden, K. van Vlaanderen en Anna Denekamp.

Boven: Twee regentessen en twee binnenmoeders van het Spinhuis, Dirck van Santvoort -1638

Li.bov: Twee regenten en twee regentessen van het Spinhuis, Bart. v.d. Helst -1650. De achtergrond biedt een (niet bestaand) doorkijkje naar de werkplaats.

Een cipier hanteert daar weer de pantoffel zoals op de tekening op pag. 107

Li.ond: Zes regenten van het Spinhuis, Karel Dujardin -1665